Wat laat de blijde boodschap van het evangelie achter in Papoea?

Over de video documentaire van Nico Boink 'Franciscus van Papoea'

Tegenover mij zit een sympathieke, bevlogen, maar zonder meer bescheiden man met een grote bos grijze krullen. Geboeid luister ik naar de weloverwogen, levendige verhalen over Papoea en over de uiteenlopende visies met betrekking tot cultuurbehoud en globalisering.

De Brabantse Amsterdammer en voorheen dramadocent Nico Boink (56) richt zich sinds de jaren '90 op documentaire, fotografie en video.

In het jaar 2003 en 2006 maakte Nico samen met de franciscaan Piet Bots, bosbouwer Hein van Nunen en Teun Visser (Senior consultant Youth Incentives), een reis door Papoea om een documentaire te maken over de Nederlandse franciscanen in Papoea. Met een Cessna landden zij op de vliegstrip van Timeepa, die 50 jaar geleden door een van de missionarissen is aangelegd. Timeepa bevindt zich in het binnenland waar zelden een bezoeker komt. Zo bezoeken zij plekken waar de missionarissen de eerste missieposten hebben opgezet.

Nico, voor wie is de documentaire bedoeld?

"De film wordt gemaakt voor de Indonesische broedergemeenschap van franciscanen in Papoea, ter gelegenheid van het afscheid van de laatste Nederlandse franciscanen.

De missionarissen die terugkeren naar Nederland kijken terug op hun tijd in Papoea, ze reflecteren en schrijven memoires en dagboeken. Deze terugblikken wil ik de kijker tonen, ik wil zijn / of haar oor te luister leggen bij de overwegingen van deze mensen, die, meedeinend op de het mondiale 'beschavingsoffensief' van de Katholieke Kerk, een schat aan kennis en ervaring hebben opgedaan. In de film wil ik de 'goede werken' van de franciscanen onderstrepen en stel ook de vraag: Waar gaat het dan toch fout?

Vanzelfsprekend is het dat men geneigd is het succes naar voren te schuiven, zeker als de arbeid die er aan vooraf ging moeizaam is geweest. Er zijn altijd andere oorzaken om naar te wijzen, waaronder het smerige geld en de politiek."

Men spreekt al snel over een propagandistische film als het over missionarissen gaat, wat vind je daarvan?

"Ik heb van de franciscanen en van de organisatie voor ontwikkelings-samenwerking Cordaid tot nu toe een budget kunnen besteden van 25.000 euro. De franciscanen bieden mij een venster op Papoea en zodoende kom ik in aanraking met hun denkbeelden. Ik wil een beschouwende film maken, niet een propagandafilm. Dat laatste is voor mij niet interessant."

Wordt de film ook in Nederland uitgebracht?

"De film zal ook in Nederland worden aangeboden aan cultureel maatschappelijk geïnteresseerden om een bijdrage te leveren in de discussie over cultuur en religie in deze context. Tevens worden andere geïnteresseerden uit de kerk en de samenleving van Papoea uitgenodigd om naar deze film te kijken."

Wie waren jouw informatie –en inspiratiebronnen om de documentaire te maken?

"Mijn grote inspiratie- en informatiebron is mijn oom, pater Alfons van Nunen. Vanaf 1953 verbleef hij als franciscaan en antropoloog gedurende vijftig jaar in het toenmalige West –Papoea. Hij schreef, onder andere een adviesrapport in opdracht van het Nederlands gezag in Nieuw-Guinea naar aanleiding van de Obana-opstand in 1956. (In februari 2003 maakte Annegriet Wietsma een film over deze opstand voor het televisie programma Andere Tijden).
Sinds jaar en dag ben ik gefascineerd door het bijzondere volk van Papoea's dat zoveel te melden heeft over onze oorsprong. Maar dat bij haar 'verschijnen' ten onder dreigt te gaan door de 'overval' van de buitenwereld, een wereld die tevoren in de denkwereld van veel Papoea-stammen eenvoudig niet bestond.

In de jaren tachtig had ik gelezen over een hypothese van filosoof Frits Staal:" *Taal ontwikkeldt zich door ritueel*". Het ritueel bracht me bij Papoea's; daar zou een staat

van geest moeten zijn die gegroeid is vanuit een gemeenschappelijk innerlijk, in een geïsoleerde wereld, zonder invloed van buitenaf. Ik was in vervoering geraakt bij beelden en verhalen van buitensporige rituelen, gebruiken en mythologieën en gezamenlijk beleefde extases om angsten te bezweren en geesten gunstig te stemmen. Het verlangen om zulke mensen te ontmoeten vormde een reden om naar Papoea te gaan."

Waar komt de fascinatie voor franciscanen vandaan?

"Voor buitenstaanders die het gebied betreden zijn de missionarissen onmisbaar als gids en bron van kennis.. Ik heb een sympathie voor de leefregel om in armoede te leven. Ze hebben veel compassie met de armen en armoede is iets wat ze nastreven. Ze doen hun werk uit liefde. Deze gelofte vind ik prachtig en daar heb ik ook echt veel van geleerd. De laatste jaren ben ik me steeds meer gaan realiseren dat rijkdom ook een last kan zijn."

In de film noem je de ontmoeting van de witte mens met Papoea's een 'heilige ontmoeting'?

"In de openingstitel wordt de eerste ontmoeting tussen Papoea's en franciscanen een 'heilige' ontmoeting genoemd; niet om iemand heilig te verklaren, ook niet om de werkelijkheid mooier te maken dan hij is, maar om een zekere lading te geven aan de spanning over en weer die de ontmoeting van de witte mensen met de mensen in het binnenland van Papoea met zich mee bracht. Hieruit is er een nieuwe verhouding ontstaan die als een magnetisch veld verwachtingen in hoop en wanhoop heeft opgewekt. De magnetische storm, die oplaaide lijkt onbedwingbaar, en laat sporen van (zelf)vernietiging achter. Je zou het een '*Clash of cultures*' kunnen noemen."

Wat voor cruciale bewegingen zijn er geweest voor deze franciscanen?

"De trek naar verre oorden is hen niet vreemd. Reeds in de middeleeuwse kruistochten gingen ze met de troepen mee. Bekend is dat de stichter van de Franciscaner orde, Franciscus van Assisi in 1219 deelnam aan de kruistocht tegen de Saracenen, en op bezoek ging bij de Sultan al-Malek al-Kamil.

In de afgelopen honderd jaar waren beweegredenen van de missionarissen terug te voeren naar de opgang die de kerk in Nederland doormaakte in de eerste helft van de

twintigste eeuw. In het arme, hoofdzakelijk katholieke Brabant is er een emancipatorische beweging geweest, waardoor Brabant uit het slop kwam. De verschillende katholieke ordes, waaronder de franciscanen, hadden kostscholen waar jongelui werden opgeleid tot het niveau, waarmee ze de samenleving van dienst konden zijn. Uit die emancipatorische beweging kwam een golf van missionarissen voort die het succes van hun eigen recente geschiedenis wilden overbrengen naar de volkeren op aarde die nog veel verder in de armoe leefden, dan de ellende waaruit zij zich zojuist hadden uitgewerkt. Deze afkomst heeft voor een belangrijke mate bijgedragen tot het elan, waarmee de Franciscanen het missieavontuur tegemoet traden, zo ook naar Papoea.

Aan de missiebeweging kwam een einde toen in de jaren 60 de kerken in korte tijd leegliepen. In die tijd speelde ook de Nieuw- Guinea kwestie, waarvan het resultaat leidde tot inlijving van Papoea bij Indonesië. De laatste groep franciscanen die toen nog missionaris zijn geworden in Papoea, komen met nieuwe ideeën, maar raken vervolgens in een isolement doordat Papoea na de overdracht aan Indonesië decennia lang een 'no go area' was.

Deze film gaat over het werk van de Nederlandse franciscanen gedurende de periode 1937 - 2006. Hoe moet men de resultaten beoordelen?

"Ze hebben veel gedaan voor de ontwikkeling op het gebied van gezondheid, onderwijs, en landbouw. In het algemeen kun je zeggen dat ze de Papoea's weerbaarder hebben gemaakt. Door me te verdiepen in het werk van de franciscanen heb ik respect gekregen voor de bestuurlijke kracht die o.a. leidde tot de vorming van het bisdom Jayapura, waarmee een kerk gepositioneerd is die kansen biedt voor de opbouw van een weerbare samenleving in Papoea. Een sterk voorbeeld daarvan is het Secretariaat van Vrede en Gerechtigheid, dat schendingen van mensenrechten aankaart en een onmisbare rol vervult in het krachtenveld van politiek en religie. Ik hoop met deze film iets te kunnen overbrengen van de bezieling van de franciscanen, hun goede werken te tonen en in het licht te houden tegen de verschillende kritische overwegingen die inhaken op missie en zending binnen deze context.

Mijn verbazing is groot als ik zie welke rol de religie speelt in dit proces. Ik signaleer dat er pretenties zijn geweest die niet konden worden waargemaakt. Ze hebben daar kerken

gebouwd, de Papoea's zijn massaal gekerstend en er is een groot instituut neergezet . Maar opvolgers uit Papoeakringen zijn haast niet te vinden. De nieuwe generatie franciscanen bestaat voornamelijk uit Indonesiërs, waarvan een groot deel afkomstig van het eiland Flores. De witte Hollandse missionarissen stonden als vanzelfsprekend op een voetstuk. Ze konden dan wel een nederig bestaan in armoede nastreven, maar ze vertegenwoordigden wel een wereld van macht, rijdom en superioriteit. De huidige generatie franciscanen heeft het wat dat betreft veel moeilijker. Daarbij is er een blijvende dreiging van absolute teloorgang en het, verdwijnen van volkeren. Die bedreiging is ontzettend groot, bescherming moet gegeven worden. Dat is geen betutteling maar een uiting van respect en plichtsbesef."

Je kunt niet de missionarissen blameren, dat de volkeren ten dode zijn opgeschreven. Geld speelt een veel belangrijkere rol, de woekerende oncontroleerbare werking van geld. In Timeepa was ik bij een gezondheidscentrum en dat was gesloten. De directeur was er nooit, want die was altijd dronken. Om het gebouw lag allemaal afval, injectienaalden en pillen. Dat stuitte me tegen de borst. *Hij krijgt het salaris toch wel uit Jakarta dus waarom zou hij hier zijn?*"

Ben je gedurende dit project ook andere aanstootgevende issues tegengekomen?

Toen ik in 2003 in het binnenland in Timeepa was waren in het dorp nog helemaal geen televisietoestellen. Nu zijn er enkelen, maar men kan geen tv-zenders ontvangen. In de kerk van Timeepa hadden we twee televisietoestellen aangeloten op een generator om stukken van de film te vertonen voor de dorpelingen.Het publiek telde ongeveer 150 mensen, voornamelijk kinderen. Toen we onze vertoning hadden afgesloten en naar bed gingen, hoorde ik nog tot diep in de nacht hoe de mensen zich kennelijk vergaapten aan reli-films op VCD, zo te horen aan de filmgeluiden waarin de christelijke liederen de boventoon voerden. Ik dacht: Hier heeft de steile aftocht van inheemse beschaving toe geleid, men vergaapt zich aan de Westerse technologie en aan de Christelijke doctrine. De media kunnen de boodschap doorgeven. De kerk kan het doen zonder loket, De pastoor van Timeepa woont niet meer in de pastorie, Toen wij vanuit Timika met de Cessna invlogen vloog hij mee, en toen we weer vertrokken had hij zijn werk er ook weer

op zitten en ging met ons mee.

Een journalist van een antropologisch tijdschrift heeft onderzoek gedaan naar verbrandingspraktijken door missionarissen. De confrontatie die de missie is aangegaan met de inheemse volkeren van Papoea is gepaard gegaan met het vernietigen van beelden die hun betekenis ontleenden aan het geloof dat zij moesten afzweren om te kunnen bekeren tot "het ware geloof". De beelden die de missionarissen niet aanstonden, daar legden ze verbod op of ze stuurden ze naar musea in Nederland. Het is een van de minder vreedzame kanten van de missiepraktijk. Het iconoclasme (beeldenvernietiging) kun je zien als een exremiteit, (denk aan de vernietiging van het Boudha beeld in Afghanistan door de Taliban) maar je kunt er veel uit afleiden van hoe de verhoudingen waren.

Wat is voor jou 'de kern' die je naar voren wilt brengen in je documentaire?

"De film gaat niet zozeer over personen maar over een beweging in het postkoloniale tijdperk. Hij gaat over verlies en winst, als het gaat om verkommering van traditionele waarden, waar niets voor in de plaats komt, versus vorderingen op de steile helling naar vrijheid binnen de gemeenschap van mensen."